

Жюстин Томс: Едновременно с тъгата хората на Армения носят искрена радост от живота

Преди близо 130 години Яворов нарече арменците „народ мъченик“. Защо мъченичеството на арменците продължава и в наши дни?

Питам се същото и аз. Но вероятно това е съдбата на много дребни народи. Историята помни множество обрати и тежки моменти.

Арменският народ е дребен народ. Яворовото „народ мъченик“ се отнася към по-новата история на Армения. Погледнете картата на Близкия изток отпреди Османската империя, прочетете малко история и ще научите, че арменците винаги са били желан съюзник и търсен партньор. Императори с арменски корени са управлявали Византия по време на нейния разцвет. Арменски търговци търгуват от Европа до Югоизточна Азия, от Велики Новгород до Мека. Арменски учени, музиканти и художници създават шедеври – култура, която влияе и се разпростира из целия свят. Погледнато по този начин – няма място за самосъжаление! Арменците се разпръскват из целия свят и преди това, но най-вече по времето на Геноцида. И ми се иска да спомена нещо, което ми е трудно да приема – въпреки великолепната поема на Яворов, въпреки топлия прием на България към арменските бежанци, нашата страна все още не е признала официално Геноцида. Това е символен акт, който въпреки всичко още не е официално гласуван в парламента.

Виждаш ли светлина в тунела по отношение на случващото се в Нагорни Карабах? Откъде би трябвало да започне разплитането на кълбото?

За жалост, за момента не виждам. Разплитането на кълбото минава през много разговори, дипломация, толерантност, разбиране за ролята на всяка отделна държава, за споделеността, с приемането за ценност на отделния човек, през уважение към миналото и желание за съвместно, мирно бъдеще. А това не е лесно.

Хората на Арцах – основно арменско население, но примесено с азербайджанци, те са живели от столетия заедно и в относителен мир. За жалост, когато се намесват политиката и икономическите интереси, нещата се променят. Хората се настройват един срещу друг, започват да таят лоши мисли и лесно са готови на необмислени, но с тежки последствия действия. Големите държави сякаш не са безучастни в тези процеси, а напротив – с присъщата си готовност наливат масло в огъня. И така той вместо да притихне, се разклажда още повече.

Нима не виждаме същото като проблем и в по-малки и по-големи територии, все наоколо – Украйна, Израел и Ивицата Газа. Арцах е най-малкото от тези „гнезда на конфликти“, но е добре „отгледан“ и очакван да се възпламени в последните години проблемни райони. В последните седмици над 120 000 души мирно население се наложи да се изнесат от домовете си и да намерят подслон в други краища на Армения. Да, това не е за първи път в историята ни. Всеки арменец пазя колективната рана, семейната болка от прогонването, жестокостта, насилието, бягането с домочадието и покъщината, страха от неизвестното, търсенето на нов дом, на място под слънцето в мир и възможност за нов живот. Всеки от нас носи това със себе си, винаги. То е мощно и не ни позволява да сме безразлични към страданията на другите.

Тази година имаше възможност да посетиш Армения, как беше посрещаната там? Кое най-много те възхити в хората?

Това бе изключително вълнуващо пътуване за мен. И дълго чакано. Една среща с хората, които чувствах специални, дори непознати за мен хора – сякаш сме братя и сестри – общуват с усмивка, с открито сърце, с широко разтворени обятия.

Очите на хората – добри, тъжни, дълбоки. Ръцете им – отрудени, работливи. Танците и музиката – едновременно с тъгата хората на Армения носят искрена радост от живота. Щедростта и приятелското отношение към всеки. Това са не само моите впечатления, споделят го и хора, които не познават арменците и страната и остават очаровани след посещението си там.

За себе си открих още една голяма чар – езика! Арменският, който се говореше у дома, моите баби, голямо семейство. В последните десетилетия успявам рядко да практикувам езика, на който общувахме, когато бях малка. В Армения това лято ми трябваша само няколко часа, за да се завърнат в главата ми думи и изрази, а с тях и вкусове, ароматът на уютта на дома на моята баба, усещането за семейство, топлина и прием.

Един от любимите ми изрази на арменски, доста важен за всички нас, е „цавът арнем“, което означава „нека взема болката ти“, знак на емпатия, съчувствие, съпричастност към болката на другия.

Армения като държава успява да опази културните си ценности, каква е причината България да не съмава да го стори?

Може би родова памет, лесно забравяме, лесно се поддаваме на манипулации, което позволява на „победителите (да) пишат историята“. Може би не обичаме достатъчно себе

си, срамуваме се от миналото. Надявам се България скоро да осъзнае какво има и да започне да го пази, почита, обича повече – и културно наследство, и природа, и хора. За Армения – наистина дребна култура, първата в света държава, приела християнството за официална религия, специфична собствена азбука, много изявени хора на изкуството – да, това е важна част от идентичността на страната. Съхраняването на църквите, храмовете, историческите обекти на фона на относително скромното живеене на хората е знаково. Всяко свещено място е обгрижено, възстановено, одухотворено и оживено от хиляди посетители от Армения и от цял свят през всички сезони на годината.

На какво можем да се научим от арменците?

Мисля, че българите и арменците си приличат по много неща. Като народи изстрадали, като хора и територия, които все някой иска да владее, управлява, използва. Като че сме позагубили радостта от живота, сладкото „айлак“, щастието да сме заедно със семейство и приятели и да споделяме, онова мило „Здравей, как си приятелю“, лекотата на деня. Нещо, което някак видях навсякъде в Армения и ми хареса. Може би също борбеността, отстояването, но не по пошлия и просташки начин. И родолюбието дори, което в последните години у нас е доста криворазбрано.

Чергата на света вече гори от няколко посоки – след Украйна и Нагорни Карабах, последва Израел. Влизаме в своеобразен златен век на диктатурите, агресията и тероризмът се приемат за норма, защо се стигна дотук?

Не са норма и реакцията на целия свят (или на голяма част от него) на всяко от тези събития е красноречива и еднозначна. Отново късата ни памет ни играе лоша шега. Отидоха си и последните хора, които ясно помнеха войната (ВСС) и правеха всичко възможно да не допуснат нова такава. И историята се повтаря. Но в този момент технологиите и свързаността едновременно подпомагат масово дезинформацията, както и възможността всяка фалшификация или опит за манипулация да бъде разкрита, макар и ден или два по-късно. Технологиите изпревариха развитието ни като човечество. Медийната грамотност е доста ниска и това позволява дезинформацията да пътува необезпокоявана и да работи в полза на лоши, алчни и самозабравили се диктатори. Потънали в благоденствие, много държави пропуснаха тези процеси и допуснаха злото да пропъзи необезпокоявано. А борбата с него е трудна и изисква действия на много фронтове, част от тях напълно нови, хибридни и непредсказуеми.

Ти като пишеш човек възприемаш ли писането като възможна съпротива срещу деструктивните сили, които ни заобикалят?

Разбира се. Писането и всяка форма на изкуството са мостове между хората, между народите. Писането и изразяването на мнения са важни средства за обществена дискусия и съпротива срещу различни форми на деструктивни сили. Литературата, журналистиката, академичните изследвания и други форми на писане могат да бъдат мощни инструменти за информиране, образование и подкрепа на различни промени в обществото. Следователно писането може да играе важна роля в съпротивата срещу деструктивни влияния и в насърчаването на позитивни промени в обществото. Изкуството има мощен и важен потенциал да подчертае хуманността, да изрази страданията и последиците на войната и да вдъхновява обществата към мир и съпричастност. За пример от днешния ден каня всеки да гледа „Хага“ в Народния театър в София на режисьора Галин Стоев от Саша Денисова. Или спечелилия „Букър“ роман на Георги Господинов „Времеубежище“. Или актуалното в Галерия Доза „Спи, моя радост“, засни“ на Алла Георгиева – изложба, която прави осезаеми страданията, смъртта и загубата, но и насърчава за размисъл върху въпроса как и защо стигнахме дотук, с фокус именно върху събитията в Украйна.

Въпреки че изкуството само по себе си не може да спре войната, то може да предостави средства за изразяване, осъзнаване и мотивация за действие в подкрепа на мира и съпричастността. Това прави изкуството важен инструмент в проследяването на пътища към решения на конфликти и насилие.

Дебютният ти роман „Clair de lune“ среща много топлия прием сред читателите, имаш ли си вече повече вяра като писател? Как се справяш с моментите в които се чувстваш безсилна?

Нямам представа след коя своя книга, след кой роман един пишещ човек може да се нарече „писател“. Особено в епохата, в която доста се пише и издава, сякаш тази дума девалвира, а в моята ценностна система следва да е на пиедестал.

Жюстин Томс

Поне при мен историята, която се завърта в главата ми, започва да бушува като буря и не ме оставя на мира докато не седна да пиша. И тогава потъвам в друг свят, в друга епоха, в друг живот и мога да откарам доста време там. В моментите на безсилие търся няколко източника на вдъхновение, които винаги работят при мен – природата, с дълга разходка из вековни гори или каменисти чукари, разговори с хора, като тук правя уговорката, че всеки човек е интересен, или най-лесното – заривам се в книги, статии, архива (Държавният архив има доста дигитализирано съдържание), сайтове, снимки от епохата и се свързвам с нея, потъвам в нея и магията се получава.

Какви са митовите в страната ни около арменския геноцид?

Наскоро имах интересна случка. Обади ми се приятел на гъщеря ми, 20-годишно будно момче от София, сега студент. Бе прочел романа и бързаше да ме поздравя и да изрази възторга си. Сподели ми, че до момента не е чел исторически роман и е бил силно скептичен, че ще му хареса. Но го е прочел. Каза ми, че на два пъти спирал да чете за по-дълго, за да си направи проучване за две теми в романа, за които не знаел нищо – за геноцида над арменците и за лагерите, в частност и за женските лагери по време на социализма у нас. Не го били учили в училище, наложило се да се разрови, да чете, за да може да продължи романа. Накрая ми благодари. Аз също му благодарих, защото писах именно за да разкажа на младите хора, да знаят. Но с тъга установих, че извън моя балон малко хора у нас знаят за арменския геноцид. Отново вероятно поради кратката ни историческа памет, обръкваността на учебния материал, липсата на обществено говорене или събития, които да бележат не само тази тема, но много други важни теми, които все още са теми табу в обществото ни, свързани с близкото ни минало. Разбира се, чувала съм какво ли не – „това е било много отдавна“, „те арменците все се оправят“, „хитри са и излизат от всяка ситуация“. Е, всичко това се повтаря сега в Арцах. Знам, че хората там ще се оправят, но и знам, че от повече от век носим болката от гоненията и зверските убийства на невинни хора. И че тази дребна нация е претърпяла какво ли не. Може би затова сме по-гъвкави, адаптивни, опитваме да намерим решение, не се отказваме.

Много от читателите споделят, че не биха искали „Clair de lune“ да свърши. Би ли продължила книгата с втора част, или мислиш да се фокусираш върху друга тематика за втория си роман?

Аз самата съм, или по-скоро бях, доста изкушена да напиша втора част на романа, да доразкажа историята на Тина, да възтържествува по-уверено справедливостта, да е по-малко болката, да няма толкова трагизъм и тежки сцени. Много хора ме питат за това – как продължава тази история, какво се случва с героите след това, щастливи ли са, успяват ли да дочакат демокрацията? Имам си отговори на тези въпроси. Но мисля, че „Clair de lune“ е една завършена сага и ако се допльни, няма да е толкова истинска и въздействаща, колкото е сега.

В момента работя активно по втория си роман, който разказва съвсем друга история, отново в епохата на социализма, но касаеща друга маргинализирана и малтретирана група хора. Има много незапочнати, неизговорени, несподелени, неказани, неразказани истории, които чакат. Има и не една и две такива, но които много бих искала да имам сили и време да работя. Надявам се те, въпреки че не са продължение на „Clair de lune“, да намерят читателите си и да запълнят празнини, които намирам за важни да не забравим.

Национален фонд „Култура“

Разговор на
ВЛАДИСЛАВ ХРИСТОВ